

Meline Anumyan: İttihatçuların 1926 Yargılamaları

Posted on 21/11/2019

İttihatçular, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı yenilgisi sonrasında birkaç gruba bölünür. İçlerinden bir grup, padişahla işbirliğine başlar, İttihatçuların liderlerinden oluşan diğer grup yurt dışına kaçar, üçüncü grup ise milli hareketin çekirdeğini oluşturur. Bu son grup da kendi içinde alt gruplara bölünür. Bu alt gruplardan biri, milli bir devlet kurmaya tamamen taraftarken, diğer grup, milli hareketin zaferinden sonra, eski sistemin yeniden tesisini arzu etmekteydi[1]. İttihatçı elit, anayasal monarşinin korunmasına niyetliken, Mustafa Kemal ve arkadaşları, cumhuriyet taraftarıydı.

İttihatçular, milli hareketin zaferinden sonra, tüm şartlara ve devlet sistemine rağmen, her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmaya niyetliydi. Doktor Nazım, Rahmi ve Cavit beyler, Hüseyin Cahit, İsmail Canpolat ve diğerleri, yeni bir siyasi parti kurmaya hiç gerek olmadığı ve Türkiye'deki tüm siyasi oluşumların, İttihat ve Terakki üzerine kurulabileceği konusunu Mustafa Kemal'e telkin etmesi için, İttihatçılardan Kara Kemal'i kışkırtır[2]. Aynı Kara Kemal[3], 1922 Ocağında İstanbul'da, İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden tesisini için gizli çalışmalar yürütmüştü[4]. 29 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'da, eski İttihatçuların gizli toplantısı gerçekleşir. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki Partisi'ni diriltme denemelerinin önünü almak niyetiyle, yakın çevresinde İhsan'ı ve İstiklâl Mahkemesi üyesi Kılıç Ali'yi İstanbul'a, Kara Kemal'le görüşmelerde bulunmaya gönderir. Lakin İttihatçular, ondan sonra da gizli faaliyetlerine son vermez[5].

Mustafa Kemal de diğer taraftan İttihatçuları, özellikle de partinin sıradan üyelerini kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı[6].

Atatürk'ün biyografisi Falih Rıfkı Atay, konuyla ilgili olarak "Mustafa Kemal İttihat-ve-Terakki'nin bir vatanseverler partisi olduğunada şüphe etmemiştir. Sorumlu olanlar, başında bulunanlardı. Onlar da gurbette ölmüşlerdi. Acaba geri kalanlar, eski bir İttihatçı olan Mustafa Kemal'in şefliğini tanıyarak onunla çalışacaklar mı idi? Küçük kadro için mesele yoktu. Fakat Doktor Nazım gibi, Kara Kemal gibi hemen hemen Talât ayarında nüfuzlu merkez-i umumiciler ne fikirde idiler?[7]".

Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından önce, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarında bazı önemli ve temel reformlar gerçekleştirmişti. Türkiye'nin, Kemalistlerin yönetime gelmesinden önce ekonomik olarak Batılı devletlere bağımlı geri kalmış bir ülke olduğunu belirtmek gerekir. Uluslar arası kapital, Kemalistlerin zaferinden sonra da Türkiye'de, hemen tüm sanayi ayrıcalıklarını, demiryolu ve deniz taşımacılığını, bankaları, ticari şirketlerini elinde tutmaktaydı ve genç Türkiye hükümeti, imparatorluğun borçlarını kapatabilmek için yabancı bankalara devasa meblâğlar ödemeye mecbur olmuştu[8]. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra (23 Temmuz 1923), Türk ekonomisinin hemen tüm temel alanları Avrupalı kapitalistlerin elinde bulunmaktaydı. 1924 yılında, içlerinde 7 demiryolu şirketi ve 23 banka olmak üzere, 94 yabancı şirket Türkiye'de faaliyet göstermekteydi[9]. 1923 tarihinde İzmir'de düzenlenen ekonomik toplantı, ekonomik sorunların çözümüne yönelikti. O dönemlerde Türkiye'de bulunan Sovyet diplomatı S. Aralov, bu toplantıyla ilgili "Muhafif liderler, İzmir toplantısının ekonomik konuların tartışılmasından ziyade, Mustafa Kemal tarafından, kendi reklamını yapmak ve yeni bir parti kurmak için düzenlenmiş olduğu görüşünü dillendirmekteydi. (...) Siyasi gruplar arasındaki mücadele daha o zamanlar sertleşmişti",- diye belirtmektedir[10].

Kemalistler, ekonomik reformlar haricinde, Türkiye'nin iç siyasi hayatında da temel siyasi değişimler gerçekleştirir. Özellikle padişahlığın ve halifeliğin kaldırılması belirtmeye değer. Mustafa Kemal, halifeliğin kaldırılması önerisinin ülke içinde sert tepkilere neden olabileceğini göz önünde bulundurarak, önce sadece padişahlığın kaldırılması ve padişahın sürgüne gönderilmesi sorununu ortaya atar[11].

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 tarihinde padişahlığın ortadan kaldırılması konusunda kanunu kabul eder[12]. Padişahlığın kaldırılmasından sonra, rejimin sağlam temeller üzerine oturtulup, padişah taraftarlarının etkisinin azaltılmasına yönelik bir dizi etkinlikler gerçekleştirilir. Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923 tarihinde İsmet İnönü ile hazırlamış olduğu, üç noktadan oluşan bir taslağı meclisin tartışmasına sunar.

Türk devletinin devlet sistemi cumhuriyettir. Türk devletinin başı TBMM'dir. Türk devleti, bakanlar kurulu tarafından yönetilecektir.

Bu taslak, aynı gün içinde Meclis tarafından kabul edilir. Muhaliflerden hiçbiri, açıkça bu taslağa karşı çıkmaz[13].

Halifeliğin kaldırılmasına gelince, 3 Mart 1924 tarihinde, Şeyh Saffet Efendi liderliğinde bir grup milletvekili, halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanlığının tüm üyelerinin Türkiye'den sürgün edilmesiyle ilgili bir kanun tasarısını TBMM'ne sunar. Bazı milletvekillerinin itirazlarına karşın kanun, 1924 Martında TBMM tarafından kabul edilir[14].

Mustafa Kemal 8 Nisan 1923 tarihinde, yeni kurulan Halk Fırkası'nın[15] 9 prensiplerini ilan eder. Bu prensipler, partinin ön seçim programının temelini oluşturur ve cumhuriyetin siyasi sisteminin düzenlenmesi konusunda büyük rol oynar. Türkiye'nin iç siyasi hayatında aktif rol oynamak isteyen ittihatçılar da, yukarıda belirtilen programa karşılık, esas talebin padişahlığın ve halifeliğin yeniden tesisi olduğu, "9 maddeden" oluşan bir taslak[16] hazırlarlar. İttihatçılar, İttihat ve Terakki Partisi'nin aynı şekilde yeniden teşkil edilmesinin halkın infialine yol açacak kadar prestij kaybetmiş olduğunun bilincinde olarak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası etrafında toplanır[17]. Parti tüzüğünün Kara Kemal tarafından düzenlenmiş olmasına rağmen, parti lideri olarak Kâzım Karabekir, yardımcılarını ise Hüseyin Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy seçilir.

Mustafa Kemal'in daha 1919 yılında, Erzurum ve Sivas kongreleri esnasında İttihatçıların muhalefetiyle karşılaşmış olduğunu belirtmek gerekir[18]. Cumhuriyetin ilanından sonra muhalefet esasen padişahlığın ve halifeliğin kaldırılmasına karşıydı. İlk zıtlasmalar, İstanbul ve Ankara basını sayfalarında gerçekleşir[19]. Rauf Orbay başbakanlık görevinden istifa ettiğinde Halk Fırkası'nın, birçoğu tarafından beklenen bölünmesi, 9 Kasım 1924 tarihinde vuku bulur[20]. Orbay, 17 Kasım 1924 tarihinde 9 arkadaşıyla birlikte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla ilgili başvurusunu ve partinin onaylanmasının hemen akabinde yayınlanan parti programını İçişleri bakanlığına teslim eder[21]. TBMM'nde ilk siyasi grubun oluşumu daha "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin" oluşturulmasıyla başlamıştı. Mustafa Kemal'in yönetimi altında bulunan bu grup "İlk grup" olarak adlandırılır. Muhalefette bulunan "İkinci grup"un ileri gelen liderlerinden biri ise "Tan" gazetesinin baş redaktörü ve Trabzon mebusu Ali Şükrü olmuştur. "İkinci grup" üyeleri, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na geçer[22]. Eski eğitim bakanı Şükrü Bleda, eski içişleri bakanı İsmail Canpolat, milletvekilleri Abidin ve Halis Turgut vb. gibi İttihatçı liderler, partinin kurucuları arasında bulunmaktaydı[23].

Yukarıda belirtildiği gibi, yeni partinin sıralarında çok sayıda eski İttihatçı bulunmaktaydı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gerçekte, yeraltına geçmiş olan İttihat ve Terakki Partisi'nin Mustafa Kemal'e karşı yeni bir "askeri kanat" oluşturan varlığının resmi hüviyete bürünmüş şekliydi[24].

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın program maddeleri arasında "parti, dini inanca karşı saygılıdır" ibaresi, Halk Fırkası tarafından laikliğe karşı bir tehdit olarak yorumlandığından dolayı, kısa sürede parti için sorun oluşturur[25]. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerin haricinde, Urfa'da şube açar ve Sivas'ta teşkilatlanmaya başlar[26].

Mustafa Kemal'in, yukarıda belirtilen kökten değişimleri, gericilerin sert muhalefetiyle karşılaşır. 1925 yılındaki Şeyh Sait ayaklanması, özünde bir Kürt ayaklanması olmakla

birlikte, dışa doğru cumhuriyete ve prensiplerine karşı olup, teokratik düzen kurma çağrısıyla ortaya çıkar. Asiler, bazı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinden destek alır, bu ise hükümetin, onlara karşı daha sert önlemler almasına fırsat verir.

Dahası, 4 Mart 1925 tarihinde Meclis, konuyla ilgili bir kanun maddesi kabul ederek padişahlık ve halifelik yararına propagandayı yasaklar[27]. Aynı zamanda kabul edilen Takrir-i Sükûn Yasası, muhalif örgütlere karşı mücadele etme konusunda geniş imkânlar sunar. İsmet Paşa hükümeti, 3 Haziran 1925 tarihinde bu kanuna dayanarak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyetlerine son verir ve hemen tüm muhalif basın organlarını kapatır[28]. Bu partinin TBMM'nde bulunan temsilcileri, bağımsız mebus olur[29]. Kanunun yürütülmesiyle birlikte İstiklâl Mahkemeleri de yeniden kurulur[30]. Şark İstiklâl Mahkemesi, 25 Mayıs 1925 tarihinde bölge vilayetlerine gönderdiği yazıda, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerinin kapatılmasını talep eder. Bu talep, valiler tarafından hemen uygulanır ve parti şubelerinin kapatılmasıyla ilgili kayıtlar mahkemeye yollanır[31]. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyetleri 3 Haziran 1925 tarihinde, İstiklâl Mahkemesi tarafından yasaklanır[32]. Lakin İttihatçılar, partinin kapatılmasının ardından yeraltına geçerek, Atatürk'ün fiziki olarak ortadan kaldırılmasına yönelik planlar yapmaya başlar[33]. Tarihçi Murat Çulcu'nun haklı olarak belirtmiş olduğu gibi, ittihatçıları özellikle kızdıran durum, Mustafa Kemal'in yeni bir düzen kurarken kendilerini tamamen siyaset dışı bırakmaya çalışmasıydı[34].

İttihatçılar, 1926 yılında gerici güçleri kışkırtarak Erzurum, Sivas ve Kayseri'de olduğu gibi, diğer şehirlerde de toplu gösteriler tertipler[35]. Tüm değişimler Kemal'le bağlantılı olduğundan dolayı, onun öldürülmesi durumunda eski düzeni tekrar geri getirme imkânı olduğunun düşünürler[36]. Mustafa Kemal'in eski silah arkadaşları olan Kâzım Karabekir, Ali Fuat ve Rauf Orbay'ın muhalefet cephesine geçmiş olması İttihatçıları umutlandırır[37]. Türk profesör Ergün Aybars'ın açıklamasıyla, Takrir-i Sükûn Yasası ve İstiklâl Mahkemeleri'nin sürdürmüş oldukları faaliyetler, Şeyh Said ayaklanması sonucunda hasıl olan ortam, ihtilalcı hareketin genişlemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın

kapatılması, Şapka Kanunu ve daha başka olaylar ülkenin toplumsal yapısı üzerinde büyük etki bırakmış olduğundan dolayı, 1925-1926 yılları, Türkiye'nin en kritik yılları olmuştur[38].

Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanına yönelik planlanan suikastla ilgili şahsen Mustafa Kemal ve hükümet daha 1926 yılı başlarında haberdardı. Üstelik o zaman kendilerine haber veren kişi, yasaklanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinden Sarı Edip Efe[39] olmuş, lakin Kemalist hükümet bu suikastı, muhalefetle hesap görmek amacıyla kullanmıştı[40]. Hükümet, tam da bu yüzden 1926 başlarında suikast tertipleycilerini tutuklama konusunda tedbirler ele almaz.

Mustafa Kemal Paşa, 7 Mayıs 1926 tarihinde Türkiye'nin doğu ve batı vilayetlerini kapsayan bir geziye çıkar. Kemal, 14 Haziran 1926'da Balıkesir'den, plana göre 15 Haziranda suikastın gerçekleşeceği İzmir'e doğru yola çıkması gerekmektedir. Yapılan plana istinaden suikast, İzmir Kemeraltı caddesinin çarşıya açılan kısmında gerçekleştirilecek, Gürcü Yusuf, Laz İsmail ve Çopur Hilmi bu noktada Kemal'e ateş açacaktı[41]. Lakin suikast hazırlıklarının son toplantısı Giritli kaçakçı Şevki'nin evinde yapılır ve Şevki, 15 Haziran akşamı hemen İstanbul'a hareket eden Sarı Edip Efe ile Abidin'in suikastı hükümete haber vereceğinden endişelenerek, İzmir valisi Kâzım Dirik'e giderek suikast hakkında bilgi verir[42].

Suikast tertipleycilerinin lideri Lazistan milletvekili Ziya Hurşit[43], TBMM'nde muhalif "İkinci grup" üyelerindendi[44]. Hurşit, suikastı gerçekleştirecek olanları "Gülcemal" gemisiyle İzmir'e getirmiş ve Gaffarzade otelinde Sarı Edip Efe'yle tanıştırmıştı. Ziya Hurşit, eski İttihatçı ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın kurucularından Albay Rasim'den Sarı Edip Efe'ye bir mektup getirmişti[45].

16 Haziran 1926 sabahında Türk gazeteleri kısa bir haber yayınlayarak, cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e karşı tertiplenen bir suikastın açığa çıkarılıp, tertipleycilerin tutuklanmış olduğu haberini verir[46]. 18 Haziran 1926 tarihinde suikast girişimiyle ilgili hükümet

tarafından yayınlanan “resmi bildiri”, seyahati esnasında Kemal’e karşı bir suikast hazırlandığı, cumhurbaşkanının İzmir’e ulaşmasından bir gün önce suçluların tutuklanmış olup, suçlarını itiraf ettikleri ve olayın İstiklâl Mahkemesi’ne intikal edip, olayı araştırmak üzere mahkeme heyetinin İzmir’e hareket etmiş olduğu haberi verilir[47].

1926 İZMİR VE ANKARA YARGILAMALARI

İzmir ve Ankara yargulamalarının özü ve gidişatını doğru anlayabilmek için, İstiklâl Mahkemeleri’nin yetki ve yargı prensiplerine kısaca değinmekte fayda var. İstiklâl Mahkemeleri, 1920 yılında, Osmanlı hükümetine hizmet eden casuslar ve milli kuvvetlerden firar edenlere yönelik hızlı ve etkili bir araç olarak kurulmuş ve TBMM’ne tabi olmuşlardır. İstiklâl Mahkemeleri’yle ilgili davaların soruşturması kararı hükümet tarafından verilip, dosya daha sonra mahkemeye teslim edilmekteydi[48]. Davalar topluma açık düzenlenmekte ve gazeteler bir gün önce oturumları duyurmaktaydı. İstiklâl Mahkemeleri tarafından verilen hükümler itiraza tabi değildi[49]. Tüm sivil ve askeri görevliler, hükümlerin yerine getirilmesi konusunda sorumluydu[50]. Bu mahkemeler, davanın yürütülmesi açısından diğer mahkemelerden farklı olup, sanıklar hem hâkim, hem savcı tarafından sorgulanmaktaydı. Sanığın şahit gösterme veya mahkemenin kararına itiraz etme hakkı bulunmamaktaydı[51]. Dahası, bu mahkemeler tarafından verilen idam cezaları, meclis tarafından hemen onaylanmaktaydı[52]. İstiklâl Mehâkimi Kanunu’nda avukat tutma konusunda hiçbir engel olmamasına rağmen, genel olarak sanıklara avukat tutma izni verilmemekteydi[53].

Bu mahkemeler, 1921 yılından itibaren faaliyet göstermemekle birlikte, 1923 Aralık ayında halifelikle ilgili yeni bir yazının dolaşıma girmiş olduğundan dolayı yeni bir İstiklâl Mahkemesi İstanbul’a gönderilir, Mart 1925’te ise Takrir-i Sükûn Yasası’nın kabulünün ertesinde iki İstiklâl Mahkemesi daha kurulur ve bunlardan biri Ankara’da bulunur, diğeri ise, asileri yargulamak üzere Türkiye’nin doğu bölgelerini dolaşır. Sadece 1925 yılında 800

kişi İstiklâl Mahkemeleri tarafından yargılanır ve bunlardan 70'i hakkında idam cezası verilir[54]. Bu gezici mahkemeler tarafından farklı davalar görülmüş olmakla birlikte, Mustafa Kemal'e karşı suikast düzenlemek suçlamasıyla sorgulanan Ermeni asıllı Manuk Manukyan'ın davası özellikle belirtilmeye layıktır[55]. 1923-1927 yıllarında İstiklâl Mahkemeleri tarafından görülen davalar, 1920-1923 yıllarında görülenlerden belli oranda farklılık arz etmektedir. Profesör Ergün Aybars'a göre 1923-1927 yıllarında bu mahkemelerde görülen davalar genelde ayaklanma (özellikle Şeyh Sait ayaklanması ve Şapka Kanunu'yla ilgili gösteriler), Atatürk'e karşı suikast ve İttihatçılık, firar, casusluk, hükümete karşı gelme, iftira vs. ile ilgili olmuştur[56]. Genellikle mahkeme heyetinin oturduğu kısımda, üzerinde "İstiklâl Mahkemesi, Mücadelesinde, Yalnız Allah'tan Korkar" yazılı büyük bir afiş göze çarpıyordu[57]. Bu mahkemeler, ülkedeki diğer tüm mahkemeler ve idari birimler üzerinde yetkiliydi. İstiklâl Mahkemeleri gerekli olduğu durumlarda bu mercilere başvurarak, tutuklanmış oldukları şüphelilerin dosyalarının kendilerine gönderilmesi konusunda başvurmakta ve bu talep hemen yerine getirilmekteydi[58]. Bu zaman diliminde, ABD yüksek komiseri, amiral Marc Bristol tarafından ABD elçiliğine gönderilen yazıda, İstiklâl Mahkemeleri'nin özelliklerinden birinin de, hâkim ve savcı arasında görüş ayrılıklarının hemen-hemen bulunmaması olduğunu belirtmektedir[59].

İzmir ve Ankara davalarına bakan İstiklâl Mahkemesi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı TBMM'nde temsil eden mebuslardan oluşmuştu. Rauf Orbay, bu İstiklâl Mahkemesini "Mahkeme değil, eşkıya yatağı", - diye betimlemektedir[60]. Mahkeme görevlileri, mahkemenin kendisi tarafından tayin edilmekteydi[61]. Mahkemenin hemen tüm üyeleri genç olup, Mustafa Kemal'e sadık kişilerden seçilmişti[62]. İstiklâl Mahkemesi üyeleri olarak tanınmış memurlar, daha 7 Eylül 1920 tarihinde TBMM'nde toplanarak "Hiçbir kanun maddesine bağlı kalmadan, kendi vicdani kanaatları ile karar verecekleri" konusunda karar verir[63]. İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetine 1927 yılında son verilir ve 1949 yılında Cihat Baban ve Adnan Adıvar'ın önerisiyle İstiklâl Mahkemeleri Kanunu da yürürlükten kaldırılır[64].

Mustafa Kemal, 16 Haziran 1926 akşamı İzmir'e vararak, Naim Palas oteline yerleşir. Kemal, otelde şüpheli Ziya Hurşit'le[65] karşılıklı bir görüşme yaptıktan sonra, başbakan ve içişleri bakanına yolladığı şifreli telgrafla Sarı Edip Efe ve İzmit mebusu Şükrü'nün tutuklanması emrini verir, İstanbul polis şefi Ekrem'e yolladığı şifreli telgrafla da İttihatçıların tutuklanmasıyla ilgili ilk işareti verir[66]. Ziya Hurşit, Gaffarzade Oteli'nde, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf Ragıp Paşa Oteli'nde, Çopur Hilmi ve kardeşi ise Karşıyaka'da[67] bulunan evlerinde tutuklanır[68].

Ankara İstiklâl Mahkemesi 17 Haziran 1926 tarihinde, mahkeme reisi Ali Çetinkaya (Kel Ali) ve tüm mahkeme heyetiyle Ankara'dan İzmir'e gider[69]. SSCB elçiliğinin raporunda belirtilmiş olduğu gibi, 17 Haziranda İzmir, İstanbul ve Ankara'da, muhalefet saflarında çok sayıda tutuklama gerçekleştirilir[70]. Tarihçi A. G. Avakyan'ın belirttiğine göre, İstiklâl Mahkemesi'nin İzmir'e gidişinden, yani parti üyelerinin bu suikastla ilgileri belirlenmeden önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinin mahkemenin emriyle tutuklanmaya başlanmış olması ilginçtir[71].

Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi ise o günlerde hayret edilecek derecede rahat olup, bu olayın kendisi üzerinde ruhsal bir etki yaratmış olduğu görülmemekteydi[72]. Bu durum, hükümet ve Kemal'in hayli önceden düzenlenen suikast hakkında bilgi sahibi olup, muhalefet ve özellikle de İttihatçılarla hesap görmek niyetiyle daha erken önlem almamış olduklarını kanıtlamaktadır.

TASS ajansınının 20 Haziran 1926 tarihinde duyurmuş olduğu gibi, suikastla ilgili, içlerinde eski savaş bakanı Cemal Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski eğitim bakanı Ahmet Şükrü, eski İstanbul mebusu Şükrü ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi bir dizi milletvekilinin de bulunduğu 40 kişi İstanbul'da tutuklanmıştı[73].

İşyan bölgesinde[74] faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemesi üyeleri tarafından 22 Haziranda gönderilen telgrafta, suçlular arasında milletvekillerinin de bulunmakta olduğundan dolayı,

TBMM’nde bir oturum düzenleyerek bu mebusların dokunulmazlıklarının kaldırılması önerilmesine rağmen, suikast olayını soruşturan diğer İstiklâl Mahkemesi’nin kesinlikle benzer bir ihtiyaç duymayarak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası eski üyelerinden oluşan ve TBMM’nde temsil edilip, dokunulmazlığa haiz 29 milletvekilinden[75] 21’ini tutuklamaya başlamıştı[76].

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Refet Bele, Cafer Tayyar Eğilmez, Albay Arif, Rüştü, Bekir Sami, Sabit Sağıroğlu, Halis Turgut, Necati Kurtuluş, Halet Sağıroğlu, Münir Hüsrev, Halil Işık ve başkaları tutuklanır[77].

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın hemen[78] tüm önde gelen üyelerinin[79] tutuklanmış olmasına rağmen, 22 Haziranda basında yer bulan ve firkanın tüm faal üyelerinin tutuklanacakları konusundaki haber, İstiklâl Mahkemesi tarafından tekzip edilir[80]. Önde gelen üyelerinin tutuklanmış olduğu haberini alan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası önderleri, Refet (Bele) Paşa’nın evinde toplantı yaparak, konuyla ilgili protesto sunma konusunu görüşür. Hazırlamış oldukları protesto notasını TBMM başkanı Kâzım Özalp’a takdim etmeleri bir yarar sağlamamakla birlikte, tersine, dava esnasında suçun ikrarı olarak yorumlanır[81].

26 Haziran 1926 tarihi itibarıyla tutuklanmış olanların sayısı 100’ün üzerinde olup, tutuklamalar, yargılama sürecinde de sürer[82]. “Times” gazetesinin 29 Haziran nüshasında belirtildiği üzere, çok sayıda tutuklama daha beklenmekteydi[83]. Aynı gün, İstiklâl Mahkemesi reisi Ali Çetinkaya’nın, basına vermiş olduğu mülakatta, suikastın tertiplenmesiyle ilgili İttihat ve Terakki Partisi’ni suçlaması üzerine[84], 30 Haziran tarihinden itibaren, İttihatçı önderlerin yeni tutuklamaları başlar[85].

İttihat ve Terakki Partisi’nin tutuklanan üyeleri arasında Mehmet Cavit, Hafız Mehmet, İttihat’ın birinci sekreteri Mithat Şükrü Bleda, Doktor Nazım, Yenibahçeli Nail, Filibeli Hilmi, eski içişleri bakanı İsmail Canpolat, Kara Vasıf, Azmi, Ahmet Nesimi ve başkaları

özellikle belirtilmesi gereken isimlerdendir[86].

Tutuklananların son grubunun başında İttihat ve Terakki Partisi'nin tanınmış liderlerinden ve maliye bakanı Cavit bulunmaktaydı[87]. İngiliz "Daily Telegraph" gazetesinin 28 Haziran 1926 tarihli nüshasında, "İttihatçıların yönetimi döneminde maliye bakanı, günümüzde ise "Osmanlı borçları" heyetinde Türkiye'nin delegeesi olan Cavit'in, Kemal Paşa'ya karşı suikasta katılmış olma suçlamasıyla tutuklanmış olması haberi, diplomatik çevrelerin bu davaya yönelik ilgisini daha da yoğunlaştırmıştır[88]",- diye belirtmektedir. Aynı kaynak, 26 Temmuzda, Avrupa ve Amerikalı tanınmış siyasilerin, tutuklu Cavit'in serbest bırakılması için Ankara nezdinde girişimlerde bulunmuş olduklarını belirtmektedir[89].

İttihat ve Terakki Partisi yönetimi yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun İaşe Nazırı olan Kara Kemal ise, intihar ederek, tutuklanmasını önlemiştir. Sayısız aramalara rağmen adli makamlar tarafından bulunamamış. Daha işin başından itibaren Kara Kemal'in yakalanması için önlemler alınmış olduğundan dolayı, yurt dışına kaçmış olması olanaksız kabul edilmiştir[90]. Saklandığı yeri bildirenlere hükümet tarafından 10 bin lira vaat edilir[91]. Eski posta müdürü İhsan Bey'in evinde gizlenen Kara Kemal, 28 Temmuz 1926 tarihinde eve baskın yapan polislerin eline düşmemek için saklandığı evin kümesinde intihar eder[92].

İçlerinden, İzmir yargılaması dâhilinde gıyabında idam cezasına çarptırılan Ankara valisi Abdülkadir Bey ise, 23 Ağustos 1926 tarihinde Bulgaristan'a kaçarken tutuklanır ve hüküm 31 Ağustos 1926 tarihinde infaz edilir[93].

Ankara İstiklâl Mahkemesi, davaya 26 Haziran 1926 tarihinde İzmir'de, günümüzde kütüphaneye dönüştürülmüş olan Elhamra sinemasında başlar. 49 sanığın büyük bir kısmı milletvekillerinden oluşmaktaydı. Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir ve daha başka yerlerde tutuklanan çok sayıda şüpheli arasında, aşağıda belirtilen 3 grubun temsilcileri mahkemeye çıkar. 1. Suikastın düzenleyicileri, 2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri, 3. Eski İttihatçılar[94]. Mahkeme heyeti, başkan Ali Çetinkaya[95], üyeler Rize milletvekili Laz Ali

(Zırh), Aydın milletvekili Reşit Galip ve savcı Necip Ali'den (Küçüka) oluşmaktaydı[96].

İzmir davası, baş sanık Ziya Hurşit'in sorgulamasıyla başlar. Sanık, mahkeme başkanının "suikastı, siyasi nedenlerle gerçekleştirmek istediğinizi kabul ediyor musunuz?"[97],- sorusuna olumlu cevap verir. Ziya Hurşit ve suç ortaklarına mahkeme heyeti tarafından hiçbir zaman suikast düzenleme sebepleri sorulmamış olması dikkat çekicidir. Ziya Hurşit'in, suikastı siyasi nedenlerle düzenlenmiş olduğu konusundaki ifadesi, arkasında daha büyük siyasi bir teşkilât görme açısından yeterli kabul edilir. Hâlbuki Ziya Hurşit sadece, cumhurbaşkanlarına karşı düzenlenen tüm suikast denemelerinin siyasi nedenlerle gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmek istemekteydi[98].

İzmir yargılaması esnasında, İttihat yönetimi yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim bakanı olan Ahmet Şükrü'nün suç ortaklığı özellikle ayrıntılı bir şekilde irdelenir. Şükrü, Malta sürgünü dönüşünde, 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye olduğundan dolayı, suikasta katılımı kanıtlandığı durumda bu suç, hem İttihat ve Terakki Partisi, hem de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na bağlanabilecekti. Ahmet Şükrü, Ziya Hurşit'in aksine, tüm suçlamaları reddeder.

Şükrü, İzmir suikastıyla bir ilgisi olduğunu inatla inkâr etmesine rağmen, suikastla doğrudan ilgili olan diğer sanıklarla yüzleştirildiğinde, bu kişiler, onun suikastın düzenleyicilerinden biri olduğu ve silahları kendisinden almış olduklarını iddia eder[99].

İzmir yargılaması süresinde, hem mahkeme başkanı, hem de savcı tarafından, 1923 Nisanında Cavit'in evinde gerçekleştirilen eski ittihatçı liderlerin toplantısına gönderme yapılarak, sözü geçen toplantı, suikastın ilk adımı olarak kabul edilerek[100], bu toplantı ile İzmir suikastı arasında doğrudan bağ kurmaya çalışılır[101].

Mahkeme başkanı ve savcı, iâşe bakanı Kara Kemal, maliye bakanı Cavit ve eğitim bakanı Ahmet Şükrü başta olmak üzere, özellikle ittihatçılar üzerine yoğunlaşır. Bu üçlünün

oluşturduğu grup, mahkeme tarafından “Kara Çete” olarak adlandırılır[102].

Mahkeme heyeti, ilk olarak Cavit’in sorgulanması esnasında, 6 Temmuz 1926 tarihinde “Kara Çeteden” bahsederek, Cavit’ten bu konuda ifade talep eder. İstiklâl Mahkemesi, Cavit’in yargılanması esnasında, tekrar ilk defa olarak, 1918 yılında Talât Paşa hükümetinin istifa nedenlerini sorar ve konunun, Mustafa Kemal Paşa suikastı soruşturmasıyla hiçbir mantıklı ilişkisinin bulunmadığından dolayı, dinleyenler arasında hayret uyandırır[103]. Önceden yazılan senaryoya istinaden mahkeme başkanı “İşte o vakit bir takımlarınız vatani felâkete sürükledikten sonra kaçtı. Bir takımlarınız ise kaçamıyarak İngilizlere teslim oldunuz. Daha sonra da bir millet canıyla, malıyla fedakârlıklar ederek sizin Anadoluya gelmenize imkân verdi. Dehâlet ettiniz... Geldiniz ama, rahat durmadınız. İttihat Terakki erkânıyla bir toplantı yaptınız...”[104],- yorumunda bulunur.

Aynı sorunun, Doktor Nazım’ın Ankara’da yargılanması esnasındaki sorgulamasında da ortaya atılmış olduğu ve Nazım’ın, İttihatçı elebaşlarının kaçış sebebinin Ermeni Sorunu, yani Birinci Dünya Savaşı yıllarında Hıristiyanların imhası ve bu konuyla ilgili sorumluluktan kaçma arzusu olduğunu itiraf etmesi enteresandır[105].

Savcı Necip Ali daha sonra, cumhurbaşkanına karşı İzmir’de suikast girişiminin haricinde, hükümeti devirme planının da var olduğunu belirterek, bu girişimin eski İttihatçılardan oluşan ve “Kara Çete” olarak anılan gizli grup tarafından gerçekleştirilmek istendiğini açıklar. Savcı, bu grubun yargılanmasının Ankara’da gerçekleştirilmesine karar verildiğini açıklayarak, bu grubun dosyasını ayırmayı talep eder. Savcının talebi kabul edilir ve bu yargılama 1. İzmir suikastı yargılaması ve 2. İttihatçıların yargılanması olarak iki aşamaya ayrılır[106]. Cavit’in yargılanmasından sonra İsmail Canpolat[107] sorgulanır ve savcı “İsmail Canpolat, Kara Kemal, fırka içinde Şükrü Bey’le birlikte en faal, en mühim azasıdır. Yapılması kararlaştırılan suikast içinde Canpolat Bey’im Şükrü Bey’den ayırmaya imkan yoktur”[108],- belirterek, Canpolat için 10 yıl kürek cezası talep eder. İsmail Canpolat, Kara Kemal’in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programının hazırlanması işine katılmamış

olduğunu vurgular[109].

11 Temmuz 1926 tarihinde savcı Necip Ali tarafından hazırlanan suçlama mahkemede dinlenir. Buna göre, 17 Haziran 1926 tarihinde sanıklar cumhurbaşkanına suikast gerçekleştirmeyi planlamaktaydı. Suçlamada, Necati, Çolak Selahattin, Hüseyin Avni ve Kara Vasıf'ın suikastla bir ilgileri olmadığı belirtilmiş olmasına rağmen savcı onların, Kara Kemal'le yakın ilişki içinde bulunmuş olduklarından dolayı Ankara'da ifadelerinin alınmasını talep eder. Suçlamada, İttihat ve Terakki Partisi'nin, suikasta katılmış olduğu, bu partinin üyelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkımın eşiğine getirmiş oldukları ve partiyi feshetmiş olmalarına rağmen, yeniden yönetime gelmeyi planladıkları vurgulanır[110]. Savcıya göre parti programının, Kara Kemal'in yazıhanesi ile Cavit'in Şişli'de[111] bulunan evinde, kendilerini İttihat'ın temsilcileri olarak kabul eden kişiler tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmadan önce hazırlanmış olduğu tespit edilmiştir[112]. Suçlamada, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bazı üyelerinin, İttihat ve Terakki Partisi'ni yeniden yönetime getirmek isteyenlerle birlikte ittifak içinde olup, yönetimi birlikte ele geçirmek için suikast amacıyla siyasi bir ağ oluşturmuş oldukları vurgulanmaktaydı. Bu ağın Kara Kemal, Şükrü, Cavit, Halis Turgut, İsmail Canpolat, Albay Arif, Naili, Hilmi, eski Ankara valisi Abdülkadir'in yönetiminde bulunduğu kavuşmuş olduğu belirtilir[113]. Savcıya göre İttihatçılar, hukuki yollardan yönetime gelemeyeceklerini anlayıp, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girerek, fırkayı kullanmışlardır. Suçlamada İttihatçıların, Şeyh Sait isyanı ile Şapka Kanununa karşı ayaklanmalardaki katılımları vurgulanmaktaydı. Suçlamaya göre İttihatçılar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, son çare olarak cumhurbaşkanını öldürmeye karar verir[114].

İzmir davası sanıklarının savunmaları, 12 Temmuz 1926'da mahkeme tarafından dinlenir. Ahmet Şükrü savunmasında, suikastla hiçbir ilgisinin bulunmadığını iddia edip, eğitim bakanı olarak ülkeye yapmış olduğu hizmetlerden bahsederek, tüm suçlamaları reddettikten sonra, avukat tutup, şahitler sunarak, kendisine savunma hakkı verilmediğini protesto eder[115].

İsmail Canpolat savunmasında “Esasen son senelerde siyasete karşı bezginlik duyuyorum” belirterek, suikastla olan ilgisini reddeder[116]. Cavit Bey’in evinde yapılan toplantıda, Mustafa Kemal Paşa’ya yapılacak olan önerinin tartışılmış olduğu, daha sonraki toplantının amacının ise, Kara Kemal ve Mustafa Kemal arasında yapılan görüşmelerin sonuçları hakkında bilgi almak olduğunu vurgular[117].

İzmir yargılaması, 15 kişinin idama mahkûm edilmiş olduğuna dair kararın açıklandığı 13 Temmuz 1926 tarihinde son bulur[118]. Mahkemede hazır bulunan ve ölüme mahkûm edilen sanıklar emekli Albay Rasim, Çopur Hilmi, Sarı Efe Edip, Gürcü Yusuf, Laz İsmail, Trabzon mebusu Hafız Mehmet, Ziya Hurşit, İzmit mebusu Şükrü, Saruhan mebusu Abidin, Eskişehir mebusu Albay Arif, Erzurum mebusu Rüştü, İstanbul mebusu İsmail Canpolat ve Sivas mebusu Halis Turgut’tan oluşmaktaydı[119].

Son üçü için savcı tarafından ölüm cezası talep edilmemiş olmasına rağmen, tümünün de İttihat ve Terakki Partisi’nin önde gelen isimlerinden olduklarından dolayı, mahkemenin onları da idama mahkûm etmesi enteresandır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası temsilcileri Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar Eğilmez, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Bekir Sami ve diğerlerinin salıverilmiş olması dikkat çekicidir[120]. İttihatçı tutuklular ise “Kara Çete” davasında sorgulanmak üzere Ankara’ya nakledilir.

İstiklâl Mahkemesi, İzmir’deki çalışmalarını nihayetlendirdikten sonra, 17 Temmuz 1926 tarihinde Ankara’ya döner ve kendisine tahsis edilen binada, ikinci davanın hazırlıklarına başlar. Soruşturma aşamasındaki ilk sorgulama 20 Temmuzda gerçekleşir[121].

İzmir suikastı davasının ikinci aşaması olan Ankara yargılaması veya “Kara Çete” davası, 2 Ağustos 1926 tarihinde, saat 14’te başlar. Mahkeme salonu, aralarında milletvekillerinin de bulunduğu bir halk kitlesiyle ağzına kadar doluydu[122]. Sanık sandalyesinde, Mehmet Cavit, Doktor Nazım, Hüseyinzade Ali Turan, Yenibahçeli Nail, Filibeli Hilmi, Hüseyin Cahit Yalçın, Küçük Talât Muşkara, Hüseyin Avni Ulaş, Kara Vasıf, Mithat Şükrü Bleda ve Ahmet

Nesimi Sayman gibi tanınmış İttihatçılardan oluşan 50'nin üzerinde kişi bulunmaktaydı[123]. Ergün Aybars'a göre "Şimdi uzun süredir iktidarı ele geçirmek teşebbüsünde olduğu bilinen İttihat Terakki'nin Türk politik hayatından temizlenmesi sırası gelmişti"[124]. İstiklâl Mahkemesi'nin 27 Temmuzda, İttihat'ın ülkeye "çok yararlı olduğundan" dolayı parti olarak yargılanmayacağını açıklamış olmasına rağmen[125], sadece bir gün sonra, 28 Temmuzda, bir önceki açıklamasıyla çelişerek, İttihat ve Terakki Partisi'nin de, ülkeyi dünya savaşına sürüklemiş olduğundan ve bu arada oluşan gıda maddeleri eksikliğini, parti üyelerinin zenginleşmesi için kullanmış olduğundan dolayı suçlu kabul edildiğini açıklar[126].

Henüz dava başlamadan, soruşturma aşamasında basın tarafından İttihat ve Terakki Partisi aleyhine propaganda yapılmaktaydı. Gazetelerde, hayli ağır suçlamalar eşliğinde, İttihatçı sanıklarla ilgili enformasyon sunulmaktaydı[127]. Süreli basında yayınlanan haber ve makalelerde, eski İttihatçıların, tarihe ışık tutacak özellikte çok önemli ifadeler verecekleri belirtilmekteydi[128].

İttihatçıların, başkentin Ankara'ya taşınmasına her zaman karşı olduklarından ötürü, Ankara'nın, Mustafa Kemal ve Türkiye'nin yeni yöneticilerinin, İttihatçılara yönelik üstünlüğünü simgelediğinden dolayı, bu yargılamanın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinde gerçekleştirilmesi kararı tesadüf değildi.

İstiklâl Mahkemesi heyetinin üyeleri, İttihatçıların tarihi sorumluluğunu toplum önünde vurgulamak amacıyla, Ankara yargılaması esnasında, İttihatçılara yönelik duruşlarını daha da sertleştirir[129]. Davaya bakan mahkeme, Atatürk'e yönelik suikastla hiçbir ilgisi olmayan İttihatçıları da yargılamak için, sanıklara, ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na sokmaktan, savaş esnasında gerçekleştirilen suçlara kadar her soruyu sorup, her konuda hesap sormak açısından[130] kendisini son derece özgür hissetmekteydi.

Savcı Necip Ali, ilk duruşmada hazırlamış olduğu suçlamayı okur. Bu suçlamada İzmir

suikastı teşebbüsü ve İttihat ve Terakki'nin suikastla olan ilgisini vurguladıktan sonra, milli hareket esnasında İttihatçılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalara ve Kara Kemal'in, İttihat ve Terakki Partisi'ni yeniden diriltme denemelerine değinir[131]. Savcı, sanıkları İzmir suikastından sorumlu addederek, bunu bir intikam etkinliğinden maada, bir ihtilal denemesinin hazırlığı olarak telakki edilmesini gerektiğini vurgular. Suçlama başlıca üç nokta üzerinde yoğunlaşır.

1. İttihat ve Terakki Partisi liderleri tarafından, özellikle dünya savaşı yıllarında iktidarın kötüye kullanılması,
2. İttihatçıların, 1921 yılında Mustafa Kemal'in konumu ele geçirme denemeleri,
3. İttihatçıların 1923 kurultayı[132].

İddianamede Kara Kemal'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması neticesinde Talât, Enver ve Cemal paşaları ülkeyi terk etmeye ikna etmiş olduğu vurgulanmaktaydı[133]. Bu durum, daha sonra Doktor Nazım'ın ifadesinde de tasdik edilir[134]. Doktor Nazım'ın "gizli bir örgüt tarafından gerçekleştirilmesi planlanan suikastla" ilgisi olmaması, savcı tarafından imkânsız olarak kabul edilmekte, Cavit Bey ise, Kara Kemal'in ağına dâhil olmakla suçlanmaktaydı[135].

Ülkeyi sebepsiz yere savaşa sokmak ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yolsuzluk yapmakla ilgili, İstiklâl Mahkemesi tarafından ortaya atılan konuların bir kısmı 1919 yılındaki İttihatçıların yargılanmasında, divan-ı harp mahkemeleri tarafından da dile getirilmişti[136].

Ankara yargılaması süresinde mahkeme, İttihat ve Terakki Partisi üyeleri arasında dikkatlerini büyük oranda Cavit ve Doktor Nazım üzerinde odaklamıştı[137]. Cavit Bey, ateşkes sonrasında yurt dışına kaçmak ve Enver Paşa'yla işbirliği yapmakla suçlanmaktaydı[138]. İddianamede, Cavit'in ifadesi üzerine Doktor Nazım'ın evinde İttihatçıların gizli toplantıları sonucunda düzenlenen 9 maddeden oluşan bir planın bulunduğu, bu maddelerin tek-tek görüşülerek, katılımcılar tarafından oybirliğiyle kabul

edilmiş olduğu belirtilmekteydi[139].

Duruşmalar esnasında sık-sık İttihat ve Terakki Partisi'nin yürütmüş olduğu siyasete vurgu yapılmış ve her sanığa, İttihat ve Terakki'nin resmi olarak var olup, olmadığı sorulmuştur[140].

İlk oturumda iddianamenin okunmasından sonra Küçük Talât sorgulanır. İttihat ve Terakki Partisi'nin geçmişinden dolayı Küçük Talât'tan hesap soran mahkeme başkanı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan yolsuzluklar, milli hareket döneminde Enver Paşa'nın Türkiye'ye geçme çabaları ve daha sonraki yıllarda İttihatçıların her ne pahasına olursa olsun iktidara gelme çalışmaları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durur[141].

Küçük Talât'tan sonra, İttihat ve Terakki Partisi birinci sekreteri Mithat Şükrü Bleda sorgulanır ve mahkeme başkanı tarafından kendisine, ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na sokma, savaş yıllarında oluşan gıda sorunları, yolsuzluklar, ateşkesten sonra İttihatçı önderlerin kaçıışı ve daha başka konularda sorular sorar. Mithat Şükrü'nün sorgulanması esnasında, İttihat ve Terakki Partisi belgelerinin ortadan yok olmasıyla ilgili soruya, parti genel sekreteri tarafından, belgeleri Behaeddin Şakir'in almış olduğu cevabı verilir[142] ve Bleda, 1919 yargılanması esnasında divan-ı harp mahkemesine vermiş olduğu ifadede, belgelerin Doktor Nazım tarafından götürülmüş olduğunu belirtmiş olduğundan dolayı kendisiyle çelişkiye düşer. Bu çelişki, Şükrü Bleda'nın kötü hafızasından ziyade, belgeleri ortadan kaldıran Doktor Nazım'ın o anda kendisiyle birlikte sanık sandalyesinde bulunduğu, Behaettin Şakir'in ise, Ermeni intikam komandoları tarafından çoktan ortadan kaldırılmış olduğundan dolayıldı. Burada dikkat çekici olan nokta, şahsen Nazım'ın, partiyle ilgili bazı iddiaları inkâr etmekle birlikte, kendi veya Behaettin Şakir tarafından yok edilmiş olduklarının bilincinde olarak İttihat ve Terakki Partisi kurultaylarının kayıtlarına gönderme yaparak, bu sebeple "...oradaki tutanakları buldurursanız..." ifadesini kullanmaktaydı[143].

Şükrü Bleda'dan sonra Azmi, Ahmet Nasimi[144], Doktor Hüseyinzade Ali, Eyüp Sabri,

Doktor Rusuhi ve Hamdi Baba da sorgulanır[145].

10 Ağustos 1926 tarihinde Cavit'in sorgulanması gerçekleşir. Bu duruşmada mahkeme salonu görülmemiş şekilde doluydu. Dinleyicilerin büyük bir kısmı, sanığı yakından tanıyan, eski İttihat ve Terakki Partisi üyeleri olup, daha sonra Halk Partisi sıralarına geçmiş olan kişilerdi. İçlerinde milletvekilleri de vardı[146]. Sanığa, İttihatçıların 1923 yılında kendi evinde yaptıkları toplantıyla ilgili sorular yöneltilir[147]. Mahkeme üyelerine göre Cavit Bey, İttihat ve Terakki'yi "her ne pahasına olursa olsun diriltmeye kararlı" grubu yönetmekteydi[148]. Mahkeme üyelerinden biri olan Kılıç Ali, anılarında mahkeme başkanının sorularına Cavit'in soğukkanlılıkla cevap vermiş olduğunu belirtmektedir[149]. Sanık, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı yıllarında ülkeyi yönetmiş olan tüm bakanların, Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulmasından sonra tutuklanış olduğunu, bundan dolayı da kendisinin 6 ay ülke içinde saklandıktan sonra İsviçre'ye kaçmış olduğunu, Enver Paşa'nın Türkiye'ye geçmek istediğini duyduktan sonra, Enver'i bu fikrinden vazgeçirmek için ikna etmesi niyetiyle Talât Paşa'ya bir mektup yazmış olduğunu belirtir[150]. Cavit, mahkeme başkanı tarafından bu kritik anda ülkeyi terk etmekle suçlanır[151].

Sanık, İzmir yargılaması esnasında, İttihatçılar tarafından düzenlenen ve 9 maddeden oluşan planın varlığını inkâr eder, fakat Ankara yargılaması esnasında mahkeme başkanı bu planı "Elimize geçmiyeceğini zannettiğiniz için (İzmir yargılaması esnasında) söylemek istemediniz değil mi?,- diyerek sanığın önüne koyar[152]. Cavit, olayların üzerinden uzun zaman geçmiş olduğunu ve hatırlamadığını öne sürerek, kendisini savunmaya çalışır. Bu planın özellikle "Hâkimiyet ve saltanat, münhasıran milletindir"[153] şeklinde formüle edilen üçüncü maddesi mahkemenin dikkatini çekmişti. Padişahlığın, Mustafa Kemal tarafından ortadan kaldırılmış olduğundan dolayı mahkeme, özellikle bu noktayla ilgili Cavit'ten açıklama talep eder. "Hükûmet merkezi İstanbul'da olmalı"[154] olarak ifade edilen beşinci madde de mahkeme tarafından belirtilir. Sanık, Osmanlı payitahtının her açıdan başkent olmaya uygun olduğunun belirttiğinde mahkeme başkanı, İstanbul'un coğrafi açıdan uygun olmadığını öne sürer[155]. Cavit, sorgulaması sırasında, 1923 yılında

İttihatçılar tarafından kendi evinde gerçekleştirilen toplantının gizli emeller taşıdığını da reddeder[156]. Savcı, bu toplantı esnasında devlete karşı ihanet planlanmış olduğunu iddia eder, mahkeme başkanı ise, bu toplantı esnasında kabul edilen 9 maddelik planın, 8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal tarafından yayınlanan Halk Partisi'nin 9 prensiplerini reddetmiş olduğunu öne sürer[157]. Mahkeme başkanı, Cavit'in öne sürdüğü argümanların ikna edici olmadığını belirtir[158].

Doktor Nazım'ın sorgulanması esnasında mahkeme başkanı tarafından, İzmir suikastıyla ilgisi olmayan sorular dile getirilir. Mahkeme başkanı Ali Çetinkaya, Nazım'ın, tutuklanması ve yargılanmasından çok önce karar verilmiş olan idam cezasına layık olduğu konusunda toplumu ikna edebilmek amacıyla, yıllar önce vuku bulmuş olaylarla ilgili sanığa sorular yöneltmeye başlar. "Bu memleketi durup dururken siz harbe soktunuz. Neticesi malûum. Şimdi. Umumî Harbe girebilmek için hangi devletlerle ne esaslar dahilinde anlaştığınızı söyleyin bakalım?"[159].

Sanık, bu soruya cevap olarak "Bendenizin malûmatım yoktur. Yalnız Sait Halim, Talât ve Enver Paşaların malûmatı vardı"[160] belirtir ve kendisinin savaştan "açık alınla" çıkmış olduğunu iddia eder[161].

Doktor Nazım'ın sorgulaması esnasında mahkeme başkanı tarafından sanık, partinin feshedilmesinden sonra üyelerinin faaliyetlerinin gayrihukuki olduğunu kabul etmeye zorlanır[162]. Ali Çetinkaya, İttihatçıların bu tarihi olaylarla ilgili tarihi sorumluluk taşıdığını vurgulayarak, İttihatçı liderlerin ülkeden kaçması olayına değinir, Doktor Nazım ise, buna cevap olarak, kaçış kararının parti merkez komitesi tarafından alınmış olduğunu, "Hıristiyanların, Rumların ve Ermenilerin bunlara husumeti var diye" Talat, Enver, Nazım, Bahaettin Şakir ve kendisinin, kendi güvenlikleri açısından ülkeyi terk etmeleri gerekmiş olduğunu belirtir[163]. Başkan ardından Cavit'in evinde yapılan toplantıya, bu toplantıda hazırlanan ve Nazım'ın evinde yapılan arama esnasında bulunan 9 maddelik plana değinir[164].

Atatürk'ün biyografı Falih Rıfkı Atay'ın belirttiğine göre Nazım'ın, Kemal'in Talât'a Türkiye'ye dönme izni vermesi durumunda, Ermeniler tarafından öldürülmüş olmayacağını iddia edip, Mustafa Kemal'i Talât'ın katili olarak kabul ettiğini belirtir. Nazım, Mustafa Kemal'e Meclis tarafından verilen "gazi" unvanıyla alay ederek, İzmir tramvaylarında Kemal'i "gazoz paşa"[165] ve Milli Hareket yıllarındaki yazışmalarda "sarı kul" olarak adlandırmaktaydı[166].

Kendi iktidarları yıllarında tek partili sistem kurmuş olan İttihatçıların, İzmir ve Ankara davaları süresince demokrasiden konuşmaları ve muhalefet oluşturmanın demokratik prensiplerden biri olduğunu vurgulamaları ilginçtir. Örneğin, Mustafa Kemal'in 9 prensiplerine karşı olduğu iddia edilen planın hazırlanması konusunda mahkeme tarafından suçlanan Nazım, "parti kurmak, vatandaşlık hakkıdır", - diye vurgulamaktaydı[167]. Buna karşılık savcı müdahale etme gereği duyarak, "Birçok vatandaşlar Terakkiperver Fırkaya dahil olmuştur ve olabilir de. Serbesttiler. Kimsenin bunlara bir şey dediği yok. Lâkin doktor Nazım Bey'i buraya getiren komitacı tarzındaki faaliyeti.", - diye cevaplamıştır[168].

Savcı, sorgulama sonrasında yaptığı açıklamada, Nazım'ın cevaplarında samimiyetin kırıntısının dahi olmadığını belirtir[169].

Savcı, 23 Ağustos 1926 tarihli duruşmada mütalaasını sunarak Cavit, Nazım, Hilmi ve Nail için 55. maddeye istinaden (asılarak idam) idam cezası, Ali İhsan, Vehbi, Ethem, Hüsnü, Hamdi, Rauf Orbay ve Rahmi için 57. (müebbet kürek) ve 58. maddelere istinaden hapis cezası[170], Mithat Şükrü Bleda da dâhil olmak üzere, kalan 26 sanığın ise beraatını talep eder[171].

Mahkeme, 25 Ağustos 1926 tarihinde sanıkların savunmalarını dinler. Sanıklara avukat tutma izni verilmemiş olduğundan dolayı, kendileri tarafından yazılan savunmalarını okurlar. Özellikle Cavit Bey, sanıklar arasında en parlak savunmalardan birini hazırlamış, konuşması genel ve özel olmak üzere iki kısımdan oluşmuştu[172]. Yaklaşık 40 dakika[173] süren

savunmasında Cavit, savaşa katılma fikrine hemen her zaman karşı olduğunu ve bunu her fırsatta hükümete belirtmiş olduğunu bildirir. Savaş yıllarında yapılan yolsuzluklarla da hiçbir ilişkisi bulunmadığını iddia eder[174]. Cavit, savunmasında 9 maddelik planın varlığını inkâr etmeden, benzer planların, siyasi hayatın taleplerinden hâsıl olduklarını vurgular[175].

Cavit'ten sonra Yenibahçeli Nail, Doktor Nazım, Hilmi, Ali İhsan ve diğerleri de savunmalarını sunar[176].

Ankara yargılamasının hükmü 26 Ağustos 1926 tarihinde açıklanır. Kararda, "...millet ve memleketi düşman ayakları altına atıp kaçırmaktan başka çare bulamayan İttihat ve Terakki mensuplarının Milli Mücadele'nin sonucunda yine iktidara gelecekleri kanaatinde oldukları, Lozan görüşmeleri sırasında Cavit Bey'in evinde yapılan gizli toplantılarla, isimleri sayılan Kara Kemal, Şükrü, İsmail Canbolat gibi eski İttihatçıların Gazi M. Kemal'e yaptıkları başvurunun reddinden sonra, Ziya Gökalp de dahil olmak üzere bir kısım üyenin siyasi otramdan ayrıldığı, fakat diğerlerinin devam ettiğinin anlaşıldığı belirtildi. Bu gizli toplantılarda Büyük Millet Meclisi'ndeki birinci ve ikinci grupları birleştirip, eski İttihatçıları da içine alıp Rauf Bey'in[177] yardımını sağlamak, bu olmadığı takdirde İttihatçılardan 15-20 kişilik bir mebus listesini "Müdafaa-i Hukukçular"ın şüphesini çekmeden yine Rauf Bey'in yardımı ile kabul ettirmek veya bu da olmadığı takdirde, açıkça İttihat Terakki olarak ortaya çıkmak kararı alındığının ve bunların hepsinin de başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Halk Partisi'ni parçalamak için girişimde bulunulduğunu, Rauf Bey'in de buna araç olduğunu, daha sonra Terakkiper Parti'nin kuruluşu hazırlanarak bu yolla iktidarın ele geçirilmeye çalışıldığını uzun uzun anlatıyordu..."[178].

Mahkeme heyetinin verdiği kararda, İttihatçıların eskiden işlemiş oldukları suçlar, İzmir suikastıyla aşağıdaki şekilde irtibatlandırılmaktaydı "Fakat, buraya kadar sıralanan suçlara dikkat edilirse görülür ki; hepsi de umumî harbe giriş, bu harp esnasında yapılan iâşe işleri gibi yolsuzluklar ve nihayet memleketi harbe sokanların kaçtıkları yerlerdeki faaliyetleri ve

daha sonra memlekette iktidarı ele geçirmek için fırka kurmağa teşebbüsleri gibi noktalar üzerinde toplanmaktadır"[179].

Karar hükmünde daha sonra tek-tek sanıklar ele alınır. Cavit Bey, İzmir suikastını hazırlayan şahıslarla sıkı ilişki içinde olmak, onlara yön göstermek ve desteklemekle, Doktor Nazım Bey ise Cavit'in evinde gerçekleştirilen toplantılara ve bu toplantılarda alınan kararlara katılmakla, Nail ve Hilmi ise, Enver Paşa'nın Rusya'da bulunduğu tarihten itibaren İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesi için çalışmalarda bulunmak ve gizli toplantılara katılmakla suçlanıyordu[180].

Karara istinaden eski maliye bakanı Cavit, Doktor Nazım, Ardahan mebusu Hilmi ve Nail ölüm, Ali Osman Vehbi, Hüsnü, İbrahim Ethem, Rauf Orbay ve Rahmi ise 10 yıl sürgün cezasına çarptırılır[181]. Kalan 37 sanık, İstiklâl Mahkemesi tarafından beraat ettirilir.

1926 yılının Eylül başlarında Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından, İttihatçıların yargılanmalarıyla ilgili birkaç ufak dava daha ele alınır. Örneğin 1 Eylül 1926 tarihinde avukat Hüseyin Avni, TBMM eski mebusu Necati ve bunların akrabalarından Hasan Tahsin ve Mustafa'dan oluşan bazı Eskişehirli mahkeme tarafından 5 yıl sürgün cezasına çarptırılır[182].

Belirtilen şahısların, Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikastta Ziya Hürşit'le işbirliği içinde bulunmuş oldukları kanıtlanır[183].

1926 yılında darağacına gönderilen Nail'in, 1919 yılında, Trabzon Ermenilerinin tehcir ve taktıl davası dâhilinde, Ermenilerin imha edilmesini organize etmekten, gıyabında idama mahkûm edilmiş olduğunu belirtmek gerekir[184].

Türkçeye çeviren: Diran Lokmagözyan

[1] Murat Çulcu, *Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri*, İstanbul, E Yayınları, 2000, s. 284.

[2] A.g.e., s.286.

[3] Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisini millileştirenlerinden biri olan Kara Kemal, Ermeni Soykırımı zamanında gıda bakanı olarak, Ermenilerin mal varlığının yağmasının resmileştirilmesi konusunda önemli rol oynamış olup, milli hareketin düzenlenmesi çalışmalarında kayda değer işlem görmüş olan "Karakol" teşkilatının kurucularından biridir. Kemal, Malta sürgünü dönüşünde mütevellilik statüsüyle tekrar İttihatçıların milli ihracat şirketlerinin başına geçer. Bk. Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Derleyen: Hulûsi Turgut, İstanbul, 2005, s. 414.

[4] Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul, 1998, s. 384.

[5] A. Avakyan, "Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii (vtoraya polovina XIX-pervaya çetverts XX vv.), Yerevan, izd. "Gitutyun", 2001, s.369.

[6] Aralov S. İ., *Vospominaniya sovetskovo diplomata 1922-1923*, Moskva, 1960, s.145.

[7] FalihRıfki Atay, *Çankaya-Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar-*, İstanbul, 1969, s. 346.

[8] Noviçev A. D., *Turtsiya, Kratkaya istoriya*, Moskva, 1965, s. 170.

[9] Noveyişaya istoriya Turtsii, otv. red. Şamsutdinov, Moskva, 1968, s. 68.

[10] Aralov S. İ., *Vospominaniya sovetskovo diplomata 1922-1923*, s. 208.

[11] A.g.e., s.142.

[13] Noveışaya istoriya Turtsii, s.83.

[14] A.g.e., s.84.

[15] Daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını alır.

[16] TunayaT., Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İstanbul, 2000, s. 707.

[17] A. Avakyan, “Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.369.

[18] Aralov S. İ., Vospominaniya sovetskovo diplomata 1922-1923, s. 208.

[19] TarıkZaferTunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, cilt III, s. 707.

[20] Yılmaz Gülcan, Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946, Alfa Yayınları, 2001, s. 93.

[21] A.g.e., s.94. Parti programının, İttihatçı Kara Kemal tarafından hazırlanmış olduğunu belirtmek gerekir, bk. Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 385.

[22] Uğur Mumcu, Gazi Paşa’ya Suikast, Ankara, 1999, s. 12.

[24] Murat Çulcu, Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri, s. 293.

[25] Yılmaz Gülcan, Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946, s. 96.

[26] A.g.e., s.98.

[27] Noveışaya istoriya Turtsii, s.86.

- [28] A.g.e., s.86-87. Redaktörünün Hüseyin Cahit olduğu, İttihatçıların yarı resmi organı “Tanin” de kapanır, bk. A. Avakyan, “Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.370.
- [29] SeyhunTunaşar, Gizemli Bir Devrimci Osmanlı’nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat (Janbulet), Ankara, Piramit Yayıncılık, 2004, s. 84.
- [30] 6 ay süreyle kurulan bu iki İstiklâl Mahkemeleri, olağanüstü yetkilerle donatılmış olup, görev süreleri 6 ayda bir uzatılmaktaydı, bk. ErgünAybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 406.
- [31] Yılmaz Gülcan, Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946, s. 100-101.
- [32] A. Avakyan, “Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.370.
- [33] A.g.e., s.371.
- [34] MuratÇulcu, Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri, s. 285.
- [35] Noveışaya istoriya Turtsii, s.86.
- [37] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 357.
- [39] Ali Fuat Cebesoy’a göre, Sarı Edip Efe’nin gerçekte Türk hükümetinin casusu olduğu konusunda rivayetler dolaşmaktaydı, bk. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 218. Sarı Edip Efe yargılama esnasında, sürekli olarak suikastı ilk olarak kendisinin bildirmiş olduğunu iddia etmesine rağmen, sanığın İttihat ve Terakki Partisi üyelerinden biri olduğundan ve suikastın ittihadı bağlanabilmesi için suçlanıp, hüküm giymesi gerektiğinden dolayı, mahkeme tersini iddia edip, suçlayarak idam hükmü verir.

[40] A. Avakyan, “Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.370.

[41] Uğur Mumcu, Gazi Paşa’ya Suikast, ss. 1-2.

[42] A.g.e., s.2-3.

[43] Bu davayla ilgili ilk tutuklanan da kendisi olmuştur, bk. Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 365.

[44] Uğur Mumcu, Gazi Paşa’ya Suikast, s. 2.

[45] A.g.e., s.3.

[46] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, cilt III, s. 710.

[47] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 359.

[48] Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, s. 367.

[51] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 219.

[52] A.g.e., s.220.

[53] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 174.

[54] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 219.

[55] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931),

s. 165.

[56] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 404.

[57] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 370.

[58] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 398.

[59] Seyhun Tunaşar, Gizemli Bir Devrimci Osmanlı'nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat (Janbulet), s. 93.

[60] A.g.e., s.92.

[61] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 400.

[62] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 375.

[63] Mehmet Barlas, İstiklal Mahkemesi belgeleri niye gizli kalsın ki?, Sabah Gazetesi, 11.02.2010.

[64] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 373.

[65] Ziya Hurşit, polislere vermiş olduğu daha ilk ifadesinde suikastı itiraf etmişti, bk. Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 442.

[66] Uğur Mumcu, Gazi Paşa'ya Suikast, ss. 5-6.

[67] İzmir'in bir mahallesi.

[68] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 442.

[69] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 38, 1926 g., l. 56.

[70] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 37, 1926 g., l. 49.

[71] A. Avakyan, "Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.372.

[72] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 361.

[73] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 78, d. 34, 1926 g., l. 20.

[74] Şeyh Sait isyanından bahsedilmektedir. Bu İstiklâl Mahkemesi, isyanın bastırılmasından sonra Diyarbakır'da çalışmalarına devam eder.

[75] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), s. 167.

[76] Seyhun Tunaşar, Gizemli Bir Devrimci Osmanlı'nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat (Janbulet), ss. 84-85.

[77] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, ss. 221-222.

[78] İçlerinden Abdullah Adnan Adıvar ve Hüseyin Rauf Orbay, yurt dışında bulduklarından dolayı tutuklanmamışlardı. 26 Haziran 1926 tarihli Fransız "La république" gazetesinin bildirdiğine göre İstiklâl Mahkemesi, o sıralar Londra'da bulunan bu iki kişinin bulunması için Türkiye dışişleri bakanlığına talimat vermişti, bk. AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, d. 35, 1926 g., l. 358.

[79] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 221.

[80] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 38, 1926 g., l. 57.

[81] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 221.

[83] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 369.

[84] A. Avakyan, "Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.372.

[85] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 37, 1926 g., l. 49. Mithat Şükrü Bleda da tam bu günde tutuklanmıştı, bk. ErikJanZürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 220.

[86] A.g.e., s.222.

[87] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, Birinci Cilt, Ekiciğil Matbaası, İstanbul, 1955, s. 21.

[88] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 78, d. 35, 1926 g., l. 358. Cavit'in tutuklanmış olduğu haberi, Avrupa masonları arasında büyük endişe yaratmıştı.

[89] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 38, 1926 g., l. 64.

[90] Kandemir, Cumhuriyet DevrindeSiyasî Cinayetler, Ekiciğil Matbaası, İstanbul, 1955, s. 95.

[91] Uğur Mumcu, Gazi Paşa'ya Suikast, s. 82.

[92] Kandemir, Cumhuriyet Devrinde Siyasî Cinayetler, ss. 99-100. Mahkeme tarafından çoktan idama mahkûm edilmişti.

[93] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, cilt III, s. 714.

[94] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), s. 167.

[95] Ali Çetinkaya, önceleri İttihat ve Terakki Partisi üyesi olmuş, dahası, İngilizler tarafından Malta’ya sürgün edilen ittihatçıların arasında bulunup, 2 yıl İsmail Canpolat’ın hücre arkadaşı olmuştur, bk. Seyhun Tunaşar, Gizemli Bir Devrimci Osmanlı’nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat (Janbulet), s. 86.

[96] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 220.

[97] Uğur Mumcu, Gazi Paşa’ya Suikast, s. 27.

[98] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 224.

[99] Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, s. 475.

[100] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 226.

[101] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, cilt III, s. 712.

[102] Uğur Mumcu, Gazi Paşa’ya Suikast, s. 55. “Kara Çete” adıyla genellikle Kara Kemal, Kara Vasıf ve onların adıyla bağlantılı olarak oluşturulan “Karakol” teşkilatının birlikteliği vurgulanmaktaydı.

[103] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, Birinci Cilt, s. 81.

[105] Doç. Dr. Ahmet Eyicil, İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey, Ankara, Gün Yayıncılık, 2004, ss. 321-322.

[106] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 376.

[107] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, Birinci Cilt, s. 82.

[108] Seyhun Tunaşar, Gizemli Bir Devrimci Osmanlı'nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat, s. 86.

[109] Uğur Mumcu, Gazi Paşa'ya Suikast, s. 55.

[110] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 378.

[111] İstanbul'un bir mahallesi.

[112] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, ss. 459-460.

[114] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 229.

[115] Uğur Mumcu, Gazi Paşa'ya Suikast, s. 57.

[116] Seyhun Tunaşar, Gizemli Bir Devrimci Osmanlı'nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat (Janbulet), s. 86.

[117] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 376.

[118] Sanıklardan Kara Kemal ve Abdulkadir, gıyaplarında idama mahkûm olur.

[119] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), s. 168.

[120] A. Avakyan, "Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.379.

[121] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu. İzmir Suikasti'nin Perde Arkası 1926. İddianame/Duruşmalar/Hüküm, İstanbul, Temel Yayınları, 2003, s. 375.

[122] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, Ekiciğil Matbaası, İstanbul, 1955, s. 8.

[123] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 231.

[124] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 385.

[125] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 38, 1926 g., l. 64.

[126] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 79, d. 38, 1926 g., l. 64. Bk. ayrıca A. Avakyan, Çerkezki Faktor v Osmanskoy İmperii i Turtsii, s.380.

[127] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 375.

[129] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt III, s. 714.

[130] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, İstanbul, Ekiciğil Matbaası, 1955, s s. 7-8.

[131] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 387.

[132] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 231.

[133] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 379.

[134] Doç. Dr. Ahmet Eycil, İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey, s. 323.

[135] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 485.

[136] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt III, s. 715.

[137] Tutuklamalar henüz başlamışken mahkeme başkanı Ali Çetinkaya, yakın çevresine "Cavit'le, Nazım'ı mutlaka asacağız" demekteydi, bk. Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 50.

[138] Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, s. 485.

[139] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 380.

[140] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt III, s. 716.

[141] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 388.

[142] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 404.

[143] Doç. Dr. Ahmet Eycil, İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey, s. 303.

[144] Mahkeme tarafından beraat ettirilmiştir, bk. AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 78, d. 34, 1926 g., l. 1.

[145] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 388.

[146] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 29.

[147] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 232.

[148] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, cilt III, s. 716.

[149] Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, s. 485.

[150] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 388.

[151] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 30.

[152] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk’e Kurulan Pusu, s. 507.

[153] Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), s. 169.

[154] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk’e Kurulan Pusu, s. 508.

[156] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 389.

[157] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 232.

[158] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 389.

[159] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 53.

[160] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 482.

[162] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 58.

[163] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 488.

[164] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 63.

[165] Bu konuda bk. Falih Rıfıkı Atay, Çankaya. Mustafa Kemal'in Çankaya'sı, İstanbul, 1998, s. 346.

[166] Arsen Avagyan, Dr. Nazım'ın Milli Mücadele hakkında bir mektubu, "Toplumsal Tarih", N 125, İstanbul, Mayıs 2004, ss. 30-32.

[167]Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 64.

[169] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, s. 501.

[170] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 78, d. 34, 1926 g., l. 18.

[171] Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 232.

[172] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 390.

[173] Zürcher'e göre Cavit'in savunması 75 dakika sürmüştür, bk. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 232.

[174] Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, ss. 561-566.

[175] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler, cilt III, s. 718.

[176] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 390.

[177] Belirtilen dönemde Türkiye Cumhuriyeti başbakanı.

[178] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 391.

[179] Kandemir, İzmir Suikastinin İç Yüzü, İkinci Cilt, s. 112.

[180] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s. 391.

[181]A.g.e., s.391-392.

[182] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 78, d. 33, 1926 g., l. 34.

[183] AVP RF, F. 132, Referantura po Turtsii, op. 11, papka 78, d. 33, 1926 g., l. 35.

[184] Takvîm-i Vekayi, No 3616, 6 Ağustos 1919, ss. 1-3.

Kaynak: akunq.net